

LA FERIDA D'HIPERCOR. BARCELONA 1987

Exposició

- » Del 15 de desembre de 2017 a l'11 de març de 2018 a l'Espai Zero de Fabra i Coats (Sant Adrià 20), comissariada per Francesc Valls
- » Es tracta d'una proposta del Comissionat de Programes de Memòria de l'Ajuntament de Barcelona organitzada pel MUHBA (Museu d'Història de Barcelona)
- » La mostra s'emmarca en la commemoració dels 30 anys de l'atemptat terrorista iniciada al juny amb un acte d'homenatge a les víctimes

La ferida d'Hipercor. Barcelona 1987 és una exposició-memorial que forma part del programa d'evocació i commemoració del trentè aniversari de l'atemptat d'Hipercor iniciat el juny de 2017 amb un acte ciutadà que expressava el respecte i solidaritat del govern de Barcelona envers les víctimes.

El 19 de juny de 1987, quan passaven vuit minuts de les quatre de la tarda, un cotxe bomba va explotar a la primera planta del pàrquing dels magatzems Hipercor de Sant Andreu. 21 persones van perdre la vida i 46 més van resultar ferides, en el que va ser l'atemptat més mortífer d'ETA. Fa 30 anys d'aquella acció terrorista indiscriminada que fa ferir Barcelona.

L' exposició-memorial ha estat promoguda pel Comissionat de Programes de Memòria de l'Ajuntament de Barcelona i organitzada pel Museu d'Història de Barcelona (MUHBA).

Aquesta mostra, que dona continuïtat al programa commemoratiu iniciat abans de l'estiu, vol esdevenir un espai de coneixement, reflexió i debat per comprendre i reclamar una més gran relació entre l'administració i els afectats pels atemptats. Així mateix l'exposició vol mostrar que la indiferència davant el dolor dels altres és impròpia de la condició de ciutadà i que és un deure de tots evitar i denunciar la manipulació de fets com aquest.

EL GUIÓ EXPOSITIU

L'exposició és en motiu del trentè aniversari de l'atemptat d'Hiperacor que va succeir a Barcelona el 19 de juny de 1987. Sota el format d'instal·lació-memorial, els continguts s'organitzen en diverses capes que transiten des del món urbà, a les conseqüències ciutadanes i polítiques, fins al món íntim de la vida de les víctimes.

Les fonts documentals es projecten en format audiovisual sobre uns cortinatges, que deixen entreveure les relacions entre els diferents temes tractats. Aquest format expositiu té com a propòsit mostrar tota la informació i els fets succeïts en l'atemptat d'Hiperacor amb una aproximació objectiva i real. D'aquesta manera, el visitant podrà rebre tota la informació i extreure'n les pròpies conclusions.

1. Presentació

El 19 de juny de 1987, quan passaven vuit minuts de les quatre de la tarda, un cotxe bomba va explotar a la primera planta del pàrquing dels magatzems Hiperacor de Sant Andreu. 21 persones van perdre la vida i 46 més van resultar ferides en el que va ser l'atemptat més mortífer d'ETA. Ja fa trenta anys d'aquella acció terrorista indiscriminada que va ferir Barcelona.

© Guillermina Puig

2. Cronologia (gener – juny 1987)

16 de gener - Desarticulació del comando Madrid d'ETA.

22 de febrer - L'Argentina aprova la Llei de punt final, que tanca els processos penals contra els responsables de la repressió política.

12 de març - Protestes per la desindustrialització a Cantàbria. Els treballadors d'Aceros y Forjas de Reinosa es manifesten en contra de 500 acomiadaments. Les càrregues contra els manifestants produeixen la mort d'una persona i en fereixen centenars.

20 de març - Els Estats Units aproven l'ús de la Zidovudina per tractar els malalts de VIH. És el primer fàrmac que evita una mort segura per VIH.

23 de març - Antonio Hernández Mancha (AP) perd la moció de censura que presenta contra el president del Govern espanyol Felipe González (PSOE).

27 de març - Atemptat d'ETA amb cotxe bomba al port de Barcelona. Hi mor el guàrdia civil Antonio González Herrera.

© AFB

2 d'abril - Atemptat d'ETA amb cotxe bomba a la confluència del carrer Biscaia amb l'avinguda Meridiana de Barcelona. Hi mor Juan Fructuoso Gómez. És la primera víctima mortal civil de l'organització terrorista a Catalunya.

9 d'abril - Atemptat d'ETA amb cotxe bomba a l'edifici Financia, entre els carrers Pau Claris i Mallorca. No hi ha víctimes.

10 de juny - Eleccions municipals i europees. Pasqual Maragall guanya les municipals a Barcelona. En les europees, Herri Batasuna obté 39.692 vots a Catalunya, dels quals 13.631 a Barcelona.

© EFE

11 de juny - Margaret Thatcher guanya per tercera i darrera vegada les eleccions generals al Regne Unit.

12 de juny - Atemptat d'ETA contra la refineria d'Enpetrol ubicada al Morell (Tarragona). Prop de 20.000 tarragonins abandonen la ciutat després d'explotar un artefacte amb 54 quilos d'amonal que no va produir víctimes.

12 de juny - Ronald Reagan, president dels Estats Units, demana, davant de la porta de Brandenburg de Berlín, a Mikhaïl Gorbatxov, líder soviètic, que enderroqui el mur.

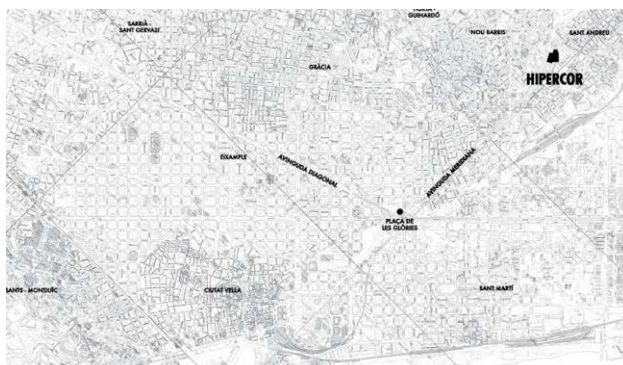
3. L'Hiperkor a l'Avinguda Meridiana

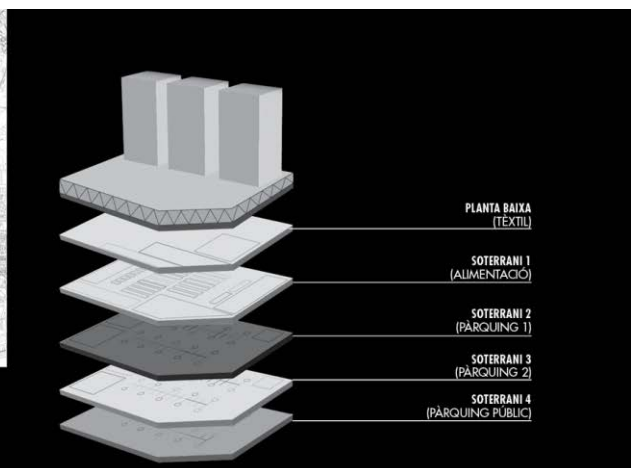
© Manuel Álvarez Raigada

© Manuel Álvarez Raigada

L'HIPERCOR A L'AVINGUDA MERIDIANA, 350-358 DE BARCELONA

4. Explosió i evacuació

© Guillermina Puig

5. Homenatge

L'exposició destina un espai memorial a les víctimes de l'atemptat.
21 persones van perdre la vida i 46 més van resultar ferides.

VICTIMES MORTALS

Milagros Amez Franco
Sonia Cabrerizo Mármol
Susana Cabrerizo Mármol
Felipe Caparrós Ubierna
Teresa Daza Cecilia
María Paz Diéguez Fernández
María Emilia Eyre Diéguez

Mercedes Manzanares Servitja
María del Carmen Mármol Cubillo
Matilde Martínez Domínguez
Rafael Morales Ocaña
Mercedes Moreno Moreno
Consuelo Ortega Pérez
Luisa Ramírez Calanda

Luis Enrique Saltó Viñuales
Bárbara Serret Cervantes
Rosa Valdellou Mestre
José Valero Sánchez

Javier Valls Bauza
Jordi Vicente Manzanares
Silvia Vicente Manzanares

FERITS

Concepción Aguilar Juvé
José Manuel Alfonso García
Ramón Aragonés Puig
Encarnación Arpall Carbonell
Ana Barroso Luque
Gabriel Bassolt Baiget
M^a del Carmen Candalijas Cavanillas
Agustina Cavanillas Suárez
M^a de los Dolores Closas Viladrich
Jordi Comas Cánoves
José Francisco Domínguez Rodríguez
Asunción Espinosa Martínez
Alberto Farrús Ramell
Mª Luisa Fernández Neira
Agustina Fita Corominas
Martín Franco Vallestín
Carmen Frías Díaz
Mª Hortensia Gago López
Rodrigo Galicia Álvarez
Carmen Gancedo Fernández
Susana González Sánchez
M^a del Rosario Grao Moscoso
Alberto Izquierdo Cortés

Jaime Juan Suriol
Jessica López Rodríguez
Juan Manuel López Tello
Roberto Manrique Ripoll
Rosario Mila Gallart
Elena Navarro Cabrera
Beatriz Omandam Balacy
Gloria Ortega Pérez
Montserrat Ortega Silva
Javier Palmero Colinas
Marta Planas Cuadrat
Luis Antonio Risueño Mateo
Pilar Rodríguez Catoria
Óscar Romero Viejo
Manuela de la Rosa Rodríguez
M^a de las Mercedes Silva García
Mª Adelina Somoza Rodríguez
Julia Tapia Aguilera
Jaime Tobeñas Perosanz
Juan Utrilla Molina
José Vargas Rincón
Josefa Viejo Báñez
M^a del Carmen Villaronga Porto

Relació de noms tal com figuren a la sentència de l'Audiència nacional núm. 32/2003.

6. Les respostes

6.1. El ressò a Barcelona

Barcelona va sortir al carrer. El primer atemptat massiu d'ETA colpejà el cor de la societat. Prop de 70.000 persones es manifestaren a Sant Andreu el diumenge 21 de juny de 1987. Entre 300.000 i 500.000 persones van sortir al carrer a Barcelona el dilluns 22 de juny. A moltes empreses es van fer aturades de cinc minuts.

A les manifestacions es van proferir crits a favor de la pena de mort, fet que va generar una gran polèmica: les principals associacions cíviques, socials i polítiques van expressar el seu rebuig a la proposta. Uns dies després, la catedral va acollir el multitudinari funeral institucional per les 21 víctimes mortals.

© EFE

6.2 El rebuig

El món *abertzale* va criticar per primera vegada les accions d'ETA, que en un primer moment es va veure abocada a haver de titllar de "greu error" l'atemptat. Per la seva banda, Foment del Treball, la patronal, va fer un comunicat, inserit publicitàriament als diaris, en què proposava la utilització de mètodes expeditius per acabar amb els terroristes.

La premsa escrita, a través d'editorials, articles d'opinió i acudits, va expressar la seva estupefacció davant dels fets ocorreguts així com el seu rebuig a la no condemna d'HB i, alhora, al comunicat de Foment i a la petició de penes de mort.

© Guillermina Puig

6.3 Les reaccions

El 30 de setembre de 1987, Santiago Arróspide Sarasola, àlies *Santi Potros*, cap dels comandos d'ETA i considerat l'home que donà llum verda a l'atemptat d'Hipercor, va ser detingut per la gendarmeria francesa. En l'àmbit internacional, ETA va anar perdent la pàtina de simpatia que havia guanyat durant el franquisme, i la col·laboració entre les policies de França i Espanya es va reforçar.

L'atemptat va sacsejar el panorama polític. El 5 de novembre de 1987, la pràctica totalitat de l'arc parlamentari va subscriure l'acord de Madrid sobre terrorisme. Poc després, el 12 de gener de 1988, se signava el pacte d'Ajuria Enea al País Basc. Ambdós acords instaven el Govern basc a liderar el procés de desaparició de la violència, expressaven el rebuig a la legislació antiterrorista, destacaven la importància de l'acció policial en la lluita contra ETA i subratllaven el valor de les vies democràtiques enfront del terrorisme.

El món proper a ETA també es va veure afectat per l'atemptat. Herri Batasuna va ser l'excepció a la unanimitat suscitada pels pactes esmentats. Les crítiques públiques a la massacre d'Hipercor van provocar dissensions i expulsions dins d'HB i relleus en la direcció de la premsa diària *abertzale*.

El juego del "15" en pág. 64

LA VANGUARDIA

Fundada en 1881 por don Cayetano de Barriola y Gudi
 Redacción y Administración: Pinyan, 25 - 08001 BARCELONA, ESPAÑA
 Teléfono: 93 54 54 54 - Telefax: 93 54 54 57 - Telex: 58 5307 - 54 57 81

Martes, 23 de junio de 1987
 Número 27.893 Precio de venta al público: 60 pts.

Barcelona desarma a ETA

CIENTOS de miles de personas ocuparon ayer el centro de Barcelona para expresar públicamente su repulsa contra la violencia y la barbarie terrorista de ETA, que el pasado viernes sembró muerte y dolor en la ciudad. La manifestación se inició en la plaza de España y se dirigió hacia el centro de la ciudad, donde se celebró un acto multitudinario. La manifestación fue organizada por el Ayuntamiento de Barcelona y contó con la participación de representantes de la mayoría de partidos políticos, sindicatos y organizaciones cívicas. El acto comenzó a las 11 de la mañana y se prolongó hasta las 14. Durante el acto, se leyó un manifiesto que condenaba la violencia de ETA y pedía su desarme. El manifiesto fue leído por el alcalde de Barcelona, Jordi Pujol, y por el presidente de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol. El acto terminó a las 14 de la mañana con un momento de silencio en memoria de las víctimas de la violencia de ETA.

EL PAÍS

DIARIO INDEPENDIENTE DE LA MAÑANA
 Redacción, Administración y Talleres: Zona Franca, Sector 8, calle D' Orosca Barcelona / FR 002 / P. 90 / Precio: 80 pesetas / Año XX Número 3.777

Barcelona, martes 23 de junio de 1987

Guerra reconoce que la política económica colaboró en el retroceso del PSOE

Alonso Guerra, vicepresidente del PSOE, reconoció ayer que la política económica del partido colaboró en el retroceso del PSOE en las elecciones generales de 1986. Guerra dijo que el partido no había sido capaz de presentar una alternativa económica convincente y que se había centrado demasiado en la crítica a la política económica del gobierno de la UCD.

Barcelona vive su mayor manifestación desde la que pidió el regreso de Tarradellas

Una centena de miles de personas se congregó en el centro de Barcelona para expresar su repulsa por la violencia de ETA. La manifestación fue organizada por el Ayuntamiento de Barcelona y contó con la participación de representantes de la mayoría de partidos políticos, sindicatos y organizaciones cívicas. El acto comenzó a las 11 de la mañana y se prolongó hasta las 14. Durante el acto, se leyó un manifiesto que condenaba la violencia de ETA y pedía su desarme. El manifiesto fue leído por el alcalde de Barcelona, Jordi Pujol, y por el presidente de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol. El acto terminó a las 14 de la mañana con un momento de silencio en memoria de las víctimas de la violencia de ETA.

LA VANGUARDIA

Fundada en 1881 por don Cayetano de Barriola y Gudi
 Redacción y Administración: Pinyan, 25 - 08001 BARCELONA, ESPAÑA
 Teléfono: 93 54 54 54 - Telefax: 93 54 54 57 - Telex: 58 5307 - 54 57 81

Jueves, 1 de octubre de 1987
 Número 27.901 Precio de venta al público: 60 pts.

París apunta directamente a la cabeza de ETA

Detenido en Anglet Arropide Sarasola, máximo responsable del aparato militar. Provocación de la extrema derecha durante el juicio a los miembros del comando Madrid.

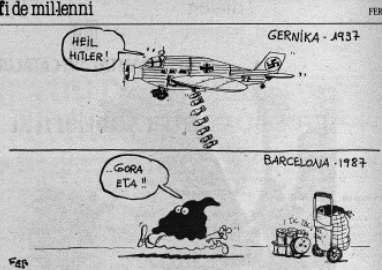

El juez de instrucción número 1 de Anglet, Jean-Louis Bouchard, ha ordenado la detención de Santiago Arropide Sarasola, jefe del comando de ETA en el País Vasco. Arropide fue detenido en Anglet, Francia, el día 27 de septiembre. El juez Bouchard ha ordenado también la detención de otros miembros del comando de Anglet. El juez ha ordenado la detención de los miembros del comando de Anglet porque se les acusa de haber participado en la explosión de un autobús en Anglet, Francia, el día 27 de septiembre. La explosión causó la muerte de tres personas y dejó más de 20 heridos. El juez Bouchard ha ordenado la detención de los miembros del comando de Anglet porque se les acusa de haber participado en la explosión de un autobús en Anglet, Francia, el día 27 de septiembre. La explosión causó la muerte de tres personas y dejó más de 20 heridos. El juez Bouchard ha ordenado la detención de los miembros del comando de Anglet porque se les acusa de haber participado en la explosión de un autobús en Anglet, Francia, el día 27 de septiembre. La explosión causó la muerte de tres personas y dejó más de 20 heridos.

AVUI

diària, 21 de juny del 1987

Tots hi serem

Hi ha moments en la vida col·lectiva en què cal expressar de manera rotunda i inequívoca els sentiments, les opinions, les reivindicacions. Quan es tracta de temes que, per la seva naturalesa o repercussió, no afecten solament un sector de la societat, sinó el seu conjunt, cal que la resposta, a més, sigui massiva. El criminal atemptat de divendres a l'establiment Hipercor de Barcelona ens situa davant d'un d'aquests fets. D'avui en dia veiem que el país està en el punt de la desafecció envers les institucions i envers el conjunt de la societat. Però hi ha la primera oportunitat de demostrar que les institucions —en aquest cas, el Govern i el Parlament de Catalunya— són capaces de respondre a la violència de ETA amb fermeza i amb una resposta que, a més, sigui massiva. El criminal atemptat de divendres a l'establiment Hipercor de Barcelona ens situa davant d'un d'aquests fets. D'avui en dia veiem que el país està en el punt de la desafecció envers les institucions i envers el conjunt de la societat. Però hi ha la primera oportunitat de demostrar que les institucions —en aquest cas, el Govern i el Parlament de Catalunya— són capaces de respondre a la violència de ETA amb fermeza i amb una resposta que, a més, sigui massiva.

fi de millenni

HEIL HITLER!

GERNIKA - 1937

BARCELONA - 1987

...GORA ETA!!

Assassinat en massa

Els crespous fets amb bosses d'escombraries han sorgit arreu

El paviment de Canaletes s'ha convertit en un gran manifest

Sense perdre la calma, la ciutat ha condemnat unànimement l'acte

Centenars de barcelonins van fer servir el paviment de la rambla de Canaletes per condemnar l'atemptat

Els barcelonins fan servir la Rambla per escriure a terra el seu condol

BARCELONA — Crespous negres sobre asfalc i draps blancs van aparèixer ahir en molts balcons de Barcelona. A la ciutat el tema prioritari de conversa en l'atemptat i la gran condemna entornada dels seus autors. A la plaça, al quiosc, a la fiera, homes i dones es manifestaven perduts de la feia del tatò. Més com abir els barcelonins van ser tant durs contra els terroristes i mai no havien estat tan clarament a favor de la veïngia.

A la rambla de Canaletes de Barcelona una espontània van penjar una pancarta condemnant l'atemptat i els viants es van solidaritzar amb la iniciativa firmant amb gaire béns sobre els punts ondulats. A mitja tarda, un cançó del restaurant Canaletes va explicar a l'AVUI que centenars de ciutadans ja havien signat a terra. A

La ciutat, sense perdre la calma, ha condemnat unànimement l'atemptat. Actes unitaris que se celebraran avui i De forma pacífica, amb pancartes, demà i que probablement tornaran a amb signatures a terra o amb flors al voltant de l'atemptat ha manifestat el seu sentiment de repulsa i el seu desig de viure en pau. I ja es prepara per als actes unitaris que se celebraran avui i demà i que probablement tornaran a sorprendre els observadors pel sentit de civisme de què es capaç el poble de Barcelona.

La ciutat, sense perdre la calma, ha condemnat unànimement l'atemptat. Actes unitaris que se celebraran avui i demà i que probablement tornaran a sorprendre els observadors pel sentit de civisme de què es capaç el poble de Barcelona.

a fons, avui, diumenge, 21 de juny del 1987

«Aïta de les víctimes. Per la seva banda, els directors dels cinc diaris que s'editen a Barcelona van decidir ahir publicar un equal amb blanc sobre el qual s'ha imprès un tema contra el terrorisme i la llibertat de la línia. I el col·legi de periodistes de Catalunya ha convocat els seus col·legats a assistir a la manifestació que es farà avui a les dotze del migdia en el barri de Sant Andreu».

Suspès el concert d'Alfredo Kraus
D'altra banda, l'Ajuntament de Barcelona va decidir suspendre ahir el concert d'Alfredo Kraus, que el cantant hauria d'ofrir avui diumenge, en senyal de dol per l'atemptat barceloní. El concert està previst actuar davant les fonts de Montjuïc.

Es netegen condemnaren l'atemptat
El mesatge de la Federació de Facultats dels Hospitals de l'ICS (Institut Català de la Salut) han fet arribar als mitjans de comunicació la seva condemna per l'atemptat i han comunicat la seva decisió de suspendre la vaga dels seus agents contra i serveis con-

Crespous de plastic
Els barcelonins també van posar en marxa la seva imaginació per buscar crespous negres. A falta d'un drap negre adquat, en alguns balcons es van veure bosses d'escombraries que feien el mateix efecte que un crespó de roba. I algú va començar a la reducció que el fet que fos una bossa d'escombraries era més el·lèptic.

Per altra banda, la ciutat va començar el seu ritme normal de vida i les botigues i els magatzems es van tornar a omplir de gent que més o menys confiadament s'avençava a entrar. Entre els firmants del manifest de la rambla de Canaletes n'hi havia molts que portaven bosses del gran magatzem de la plaça de Catalunya que no de la mateixa empresa de l'Hipercor.

españa política

De l'esquerra a dret: Juan María Bandrés, Antonio Jiménez Blanco, Josep Maria Tries de Ben, Iñaki Ansaizaga, Ingo Carver, Arturo García Tizón, Txiki Benegas, José Ramón Casco, Enrique Curiel, Felipe Robledo i Juan Francisco Pie

Acuerdo histórico contra ETA sin Garaikoetxea ni 'batasunas'

RAMUNDO CASTRO
■ Madrid. — Todos los partidos presentes en las Cortes Generales, menos Euzko Alkartasuna (EA) y Herri Batasuna (HB), hoy signaron un acuerdo que calificaron de histórico, contra el terrorismo.

El presidente del Gobierno y líderes del PSOE, AP, CDC, Mixtara Catalana, PNV, PDP, PL, Izquierda Unida (IU) y Esquerra Eitarrá (EE) lo firmaron en martes en el Congreso, aunque podrían haber Arzakul y Adolfo Suárez.

Una de las partes consideraba esencial en el acuerdo la disposición a ratificar cualquier pacto "definitivo y perdurable" que consiguiera los partidos vascos tras tres rondas de negociaciones que lleva a cabo José Antonio Ardanza, además de que el acuerdo incluye la declaración del Parlamento vasco contra la violencia de marzo de 1985.

Discusiones de última hora
El pacto incluyó constantes reuniones del texto, hasta el punto que la reunión duró casi ocho horas y los asistentes comieron casi todos los días. En el momento de la discusión, al final, se hizo el paso una sesión a la transmisión del espacio judicial europeo.

Los partidos necesitarán siete horas de sudor para pulir un pacto cantado

El PCE y CDS condicionarán su disposición a aceptar el acuerdo de los partidos vascos al hecho de que hubiera unanimidad. De todas formas, Benegas manifestó que estaba bastante flexible como para entender que si HB no lo firma, se seguiría considerando que el acuerdo de los partidos vascos lo firmó HB, y que se trata de un pacto contra la violencia y ese partido "está a favor de la violencia. Otra cosa —matizó— es que haya un plan de paz que contemple la posibilidad de hablar con ETA y con HB o que existan conversaciones que pretendan alcanzar la paz".

Enrique Curiel, por su lado, explicó que el acuerdo no implica que los partidos no puedan interrumpir el "preguntar" el Gobierno sobre temas "que dan origen y se

El PCE mantiene su reserva sobre la creación de un espacio judicial europeo

derivan del terrorismo" lo que ha interpretado como posibilidad de torturas o detenciones de emergencia a los cambios a la normativa antiterrorista en la legislación ordinaria. Tries, Curiel como Benegas destacó que el informe de consenso la derogación de la ley antiterrorista no es el problema de consenso, del consenso a sus propios puntos de vista.

Resena comunista
En todo caso, Benegas explicó que había "dificultades, aproximaciones sobre la ley antiterrorista que deberán realizarse teniendo en cuenta al Gobierno. Serán contactos de alto entre los partidos, así también con el ministro del Interior y el de Justicia —dijo— y espero que se celebren en los próximos días". Curiel y Bandrés defendieron que no ha-

Felipe quiere sellar el martes el compromiso con los líderes de la oposición

tenía queda en manos del propio partido de Garaikoetxea. Curiel, que se reunió ayer con HB, dijo que si ahora esa partido no se suma al acuerdo de Euzkadi es asunto suyo. "Este es un pacto político de mano tendida —dijo—, pero serán ellos los que deben responder si se incorporan o no".

Sánchez pidió que cualquier rechazo a un acuerdo en Euzkadi por parte de HB no sea utilizado para oponerse al pacto que se alcanzó en el País Vasco.

En Euzkadi, Ardanza calificó de "lamentable" la ausencia de EA en la firma del acuerdo, del cual destacó el "compromiso de los partidos estatales de adherirse a los acuerdos vascos". Consideró "trágica" la posible ausencia de EA en las conversaciones de las fuerzas políticas vascas. Consideró "trágica" la posible ausencia de EA en las conversaciones de las fuerzas políticas vascas. Consideró "trágica" la posible ausencia de EA en las conversaciones de las fuerzas políticas vascas.

Los temores de Ardanza
El secretario general de EA, Iñaki Oñivier, ha acusado a Ardanza de haber convalidado su acuerdo de que serían los partidos vascos los que debían poner el primer de acuerdo.

de desasos, la extorsión económica y cualesquiera otras formas de violencia o intimidación como métodos de una pretendida acción política, amenazan con destruir la propia sociedad vasca, supele el desarrollo de la libertad y la bienestar ciudadanas, y crean las condiciones que dificultan la superación de la honda crisis económica que padecemos.

—Empujamos a ETA, de modo formal, para que abandone definitivamente las armas y acepte la propia responsabilidad que le corresponde para superar las consecuencias políticas y políticas de la violencia.

—Llamamos a todos los ciudadanos para que individualmente y a través de sus asociaciones, agrupaciones de la sociedad civil que se integran, asuman sus responsabilidades y trabajen por

la desaparición del fanatismo y la intolerancia en nuestra convivencia, y por la reconducción de la libertad como elemento básico de la sociedad, que, entre todos, debemos construir.

—Pedimos a los responsables de los medios de comunicación que respeten la libertad de expresión—colaboren con las instituciones representativas de la voluntad popular y a través de los medios a su alcance, desarrollen el ambiente social necesario para la generalización del respeto mutuo, la tolerancia y el rechazo de la violencia y el terrorismo.

—Segundo.— Mostramos nuestro apoyo a la voluntad popular y a través de los medios a su alcance, el desarrollo del ambiente social necesario para la generalización del respeto mutuo, la tolerancia y el rechazo de la violencia y el terrorismo.

—Tercero.— Trabajamos conjuntamente para que, a través de los medios a su alcance, el desarrollo del ambiente social necesario para la generalización del respeto mutuo, la tolerancia y el rechazo de la violencia y el terrorismo.

EL ACUERDO

- Los acuerdos de los representantes de las nuevas fuerzas políticas son los siguientes:
- Primero.— Asumir los principios básicos de la reducción sobre la violencia aprobados por el Parlamento vasco el 14 de marzo de 1985, por lo que en virtud de los mismos:
  - Denunciamos la falta de legitimidad de ETA para expresar la voluntad del pueblo vasco y, consecuentemente, rechazamos su pretensión de negociar los problemas políticos del pueblo vasco, que únicamente deben ser tratados por los partidos políticos con representación parlamentaria, el Gobierno vasco y el Gobierno del Estado.
  - Mantendremos nuestro común empeño en continuar salvando la voluntad expresada por los habitantes del País Vasco al aprobar el mencionado Estatuto de autonomía, cuyo pleno desarrollo debe consistir en el cumplimiento de las resoluciones de los confederados de la convivencia democrática del País Vasco.
  - Expresamos nuestra convicción de que el mantenimiento
- Cuarto.— Establecer mecanismos de información entre los partidos y el Gobierno, así como ámbitos de discusión entre las organizaciones políticas, para continuar relacionando conjuntamente sobre los problemas que dan origen y se derivan del terrorismo y la forma más eficaz para conseguir que se defina erradicación de guerra armada.
- Quinto.— Mantener un proceso abierto de cooperación interpartidista que permita estudiar la concreción de futuros acuerdos que se deriven de los mecanismos de información y discusión que se establezcan. Entendemos que el acuerdo alcanzado en el Parlamento vasco por los partidos políticos vascos es el primer de acuerdo.

ESPAÑOLES

DIPUTADA MALTRATADA
El Diputado del PDP por el País Vasco, Juan María Bandrés, ha sido maltratado por un grupo de personas que se ofrecieron a recibirlo en un momento de la sesión parlamentaria. Bandrés, que se encuentra en un estado de salud delicado, ha sido trasladado a un hospital de Madrid.

Agustín Rojas Barco

7. Les sentències

La descripció dels fets efectuada per les sentències és, hores d'ara, la font de referència més documentada i contrastada a l'hora de relatar els esdeveniments d'aquell dia tràgic.

Com era la bomba?

«(...) emplearon (...) unos treinta kilogramos de explosivo “amonal”, compuesto al que añadieron unos cien litros de gasolina y una cantidad no determinada de escamas de jabón y de pegamento adhesivo (...)»

Sentència de l'Audiència Nacional
núm. 32/2003

© Cristóbal Castro

© Albert Bertrán/
El Periódico de Catalunya

Els tres avisos

«(...) hacia las tres de la tarde, uno de los miembros del grupo realizó desde cabinas telefónicas públicas tres llamadas, comunicando en nombre de ETA que tendría lugar una explosión en el establecimiento (...)»

Sentència de l'Audiència Nacional núm. 32/2003

No es va desallotjar

«(...) No es que digamos que la policía no hizo correctamente lo que tenía que hacer, es que, sencillamente, no hizo nada, y ello plegándose a intereses comerciales muy defendibles, cierto, pero no a cualquier precio de vidas humanas. (...)»

Sentència de l'Audiència Nacional núm. 10/1994

© Guillermina Puig

Foscor mortal

«(...) Varias personas resultaron atrozmente quemadas y mutiladas, sin posibilidad alguna de escapar ante la oscuridad producida por el humo negro y con los materiales incendiarios adheridos a su cuerpo (...)»

Sentència de l'Audiència Nacional núm. 49/1989

© Guillermina Puig

Les condemnes

“Que debemos de CONDENAR y CONDENAMOS a los procesados, Josefa-Mercedes ERNAGA ESNOZ y Domingo TROITIÑO ARRANZ, como autores responsables de veintiún delitos de asesinato, cualificados por el empleo de explosivos y con la concurrencia de la circunstancia agravante de premeditación, a las penas de TREINTA AÑOS DE RECLUSIÓN MAYOR, a cada uno de ellos, por cada uno de los delitos”.

Sentència de l'Audiència Nacional n.º 49/1989

“Como autores responsables de diecisiete delitos de lesiones, con deformidad, pérdida de miembro no principal ó necesidad de asistencia facultativa, durante más de noventa días, con la concurrencia de la circunstancia agravante de premeditación, a la pena de CINCO AÑOS DE PRISIÓN MENOR, a cada uno de ellos, por cada uno de los delitos”.

Sentència de l'Audiència Nacional n.º 49/1989

“Que debemos condenar y condenamos a los procesados Santiago ARRÓSPIDE SARASOLA y Rafael CARIDE SIMÓN (...) como autores responsables de veintiún delitos de asesinato, cualificados por el empleo de explosivos, antes definidos, a las penas de treinta años de reclusión mayor a cada uno de aquellos por cada uno de los delitos”.

Sentència de l'Audiència Nacional n.º 32/2003

“Como autores responsables de siete delitos de lesiones, que necesitaron asistencia facultativa, por más de treinta días, existencia de la circunstancia agravante de premeditación, a la pena de CUATRO AÑOS y SEIS MESES DE PRISIÓN MENOR, a cada uno de ellos”.

Sentència de l'Audiència Nacional n.º 49/1989

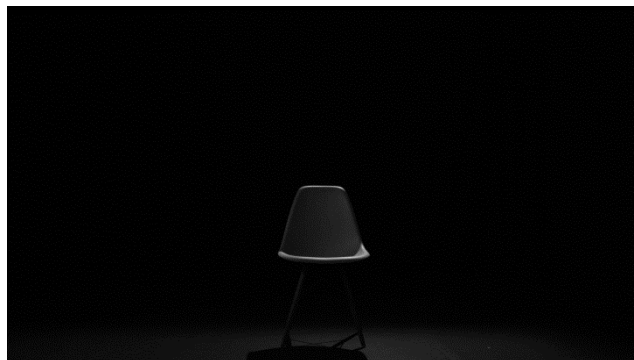
8. La burocràcia i el dolor

Els ferits es van anar trobant entre ells sense que les administracions els facilitessin el contacte. Els més greus es van veure per primera vegada en una sala d'espera, quan se'ls havia de fer el reconeixement forense per avaluar-ne les lesions, 174 dies després de l'atemptat. No es coneixien, ni sabien que tots eren víctimes de la mateixa acció terrorista. No va ser fins a 1989, després de la primera sentència d'Hipercor, que van començar a coordinar-se. Els poders públics, a més de no facilitar la tasca d'organització de les víctimes, van ser gasius a l'hora de reconèixer els seus drets i no van mostrar interès pel seguiment dels afectats.

Només tretze víctimes i/o familiars van cobrar la indemnització a què donava dret la responsabilitat civil subsidiària de l'Administració per conducta omissible –reconeguda per sentència– perquè no es va produir el desallotjament policial d'Hipercor. Els tribunals van rebutjar el dret a aquesta indemnització per a trenta-tres víctimes més.

Setze anys després de l'atemptat, en la celebració de la segona vista contra els etarres del comando Barcelona, algunes víctimes van afirmar no haver tingut mai cap contacte amb les autoritats en què s'interessessin pel seu estat de salut. Precisament, aquell mateix any 2003 es va crear l'Associació Catalana de Víctimes d'Organitzacions Terroristes (ACVOT), que ha tractat d'ajudar els afectats a superar la cursa d'obstacles.

Al dolor físic i psíquic que genera ser víctima o familiar de víctima, en el cas d'Hipercor, s'hi han sumat l'oblit i les traves dels poders, amb multitud de recursos als tribunals i de negatives a reconèixer drets a pensions per part de l'Institut Nacional de la Seguretat Social.

Entrevistes a:

Milagros Rodríguez
Nuria Manzanares
Enric Vicente
Robert Manrique
Jordi Morales
Jessica Lopez
Xavier Valls

9. Epíleg

Les víctimes dels atemptats terroristes indiscriminats han tingut un reconeixement escàs per part de les administracions. Més enllà de les manifestacions de repulsa puntuals, no hi ha hagut un procés de construcció de la memòria pública pensant en les víctimes. Els actes de reivindicació o commemoració, generalment, han estat protagonitzats per representants polítics que s'han limitat a reiterar el discurs conjuntural sobre el terrorisme.

En el cas d'Hipercor, fins al 16 de juny de 2017, amb motiu del trentè aniversari de l'atemptat, no es va col·locar una placa per recordar les víctimes davant dels grans magatzems, a l'avinguda Meridiana. Un dia després, el dissabte 17 de juny, els familiars dels qui van morir a Hipercor van protagonitzar un acte davant del monument a les víctimes del terrorisme de Barcelona.

Per primera vegada sense discursos polítics com a protagonistes, l'homenatge, en forma d'emotiva *performance*, va ser un reconeixement del dolorós i solitari recorregut que han hagut de fer, de reivindicació de la dignitat i la memòria, davant del silenci aclaparador dels poders públics.

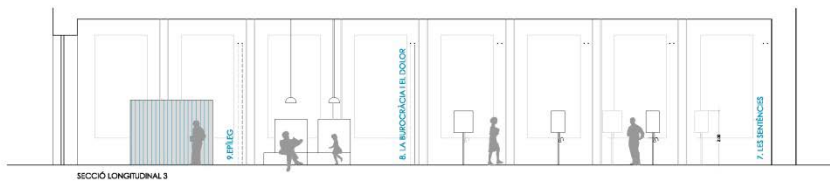
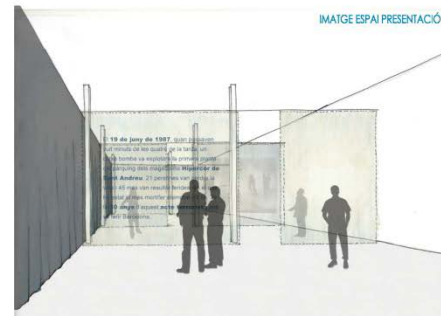
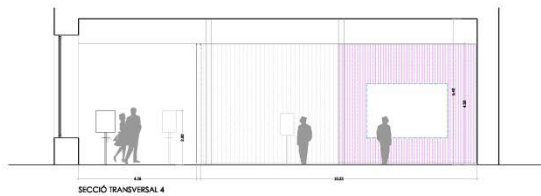
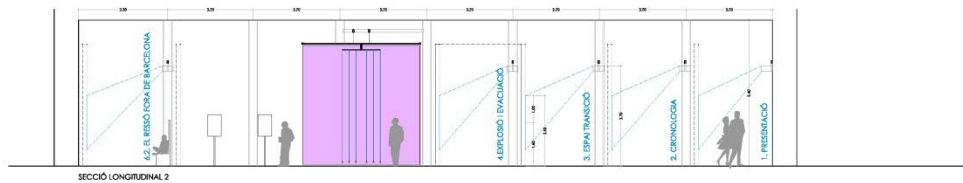
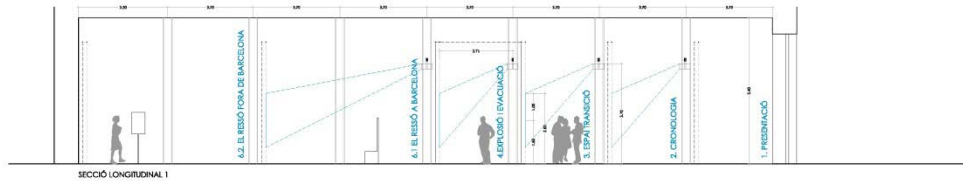

© Marc Lozano

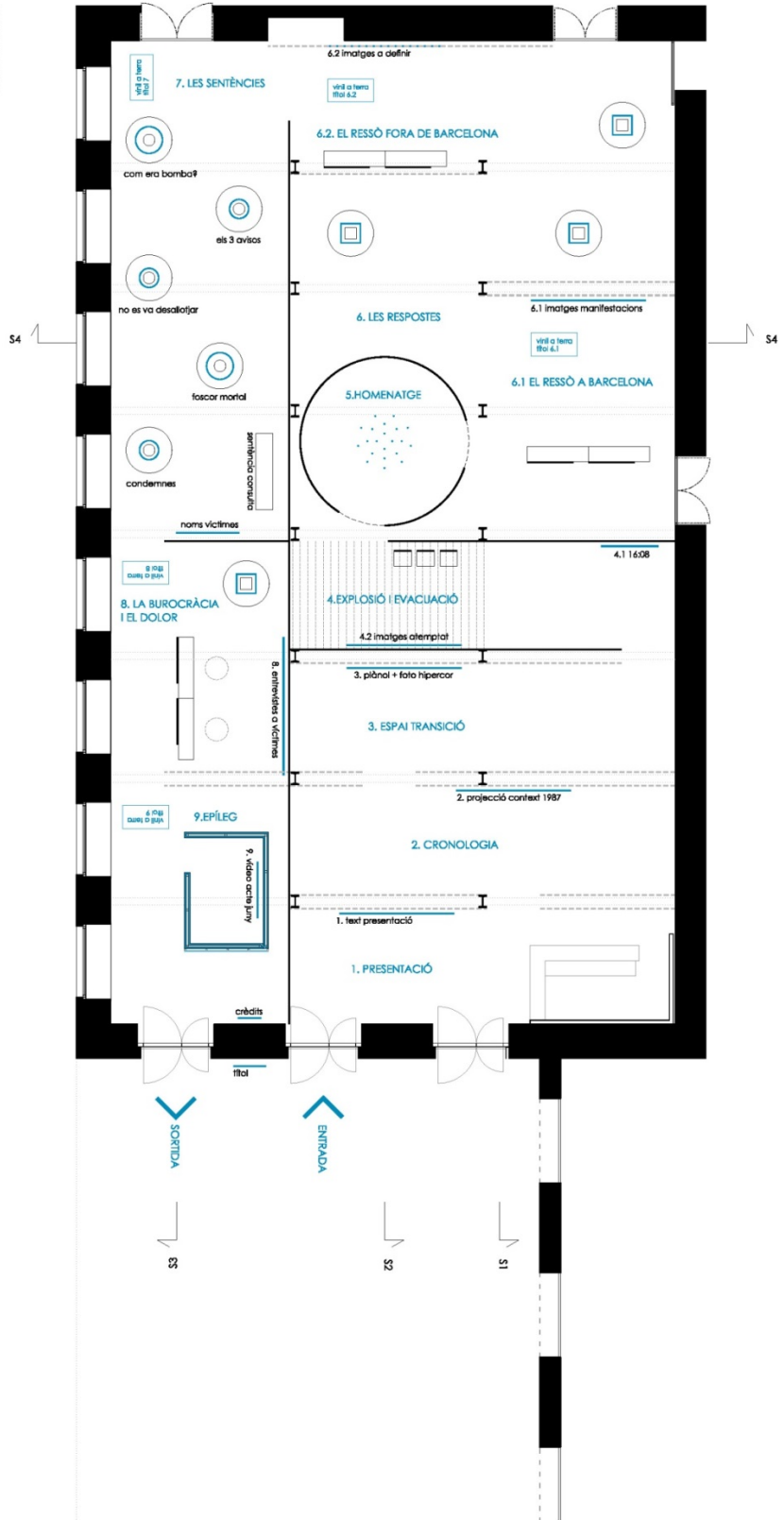

L'ESPAI I EL DISSENY DE L'EXPOSICIÓ

La ideació de l'exposició per l'equip MiM (Marta Galí i Marta Oristrell) a l'Espai Zero de Fabra i Coats s'ha basat en una instal·lació d'il·luminació, audiovisuals i cortinatges de diferents opacitats, amb el propòsit de generar un espai sobri i emotiu per a un projecte que és alhora exposició i instal·lació memorial.

- LEGENDA ABBREVIADA**
- 1. Projectació fixa text presentació
  - 2. Projectació cronologia context 1987
  - 3. Projectació fotografies hipercor i plànol situació Barcelona
  - 4.1 Projectació fixa hora 14:08
  - 4.2 Projectació imatges atemptat
  - 6.1 Projectació imatges manifestacions a Barcelona
  - 6.2. Projectació imatges a celibré
  - 8. Entrevistes a víctimes
  - 9. Video acte homenatge a les víctimes Juny 2017
- Llocs impresos amb articles de premsa, documents, etc
- Aules fragments enregistrats del judici

Comissari de Programes de Memòria
Disseny expositiu: MM - Maria Galí i Maria Oriol

Plànol:
PLANIA PROPÓSITA

Escala:
1:100

Data:
Novembre 2017

La ferida d'HIPERCOR. Barcelona 1987

04

UN PROJECTE EN MÚLTIPLES FORMATS

Exposició

La ferida d'Hipercor. Barcelona 1987

15 de Desembre de 2017 a l'11 de març de 2018

Espai Zero de Fabra i Coats

Sant Adrià 20, 08030 Barcelona

Llibret

La ferida d'Hipercor. Barcelona 1987

Col·lecció Muhba llibrets de sala, 26

Visites d'autor

A càrrec del comissari, Francesc Valls Lacambra

17 de gener, de 18,30 a 19,30 hores

8 de febrer, de 18,30 a 19,30 hores

8 de març, de 18,30 a 19,30 hores

5€

A partir del mes de gener, es preveuen algunes visites amb acompanyament de persones afectades per l'atemptat per al públic general i escolar. (Consulteu el web del MUHBA).

Cicle de debats

Fabra i Coats, Espai Zero

DIMARTS 6 DE FEBRER, A LES 19H

Les víctimes davant les administracions

- Juli de Miquel, advocat de les víctimes d'Hipercor en diverses causes
- Sara Bosch, psicòloga especialitzada en trastorns posttraumàtics
- Jordi Valls, fill d'una víctima mortal de l'atemptat, Xavier Valls

Moderació: Txema Urquijo, ex directiu de l'àrea de Pau, Convivència, Drets Humans i Víctimes del Govern Basc i assessor del Comissionat per a la Memòria de Madrid

DIMARTS 13 DE FEBRER, A LES 19H

Víctimes i usos partidistes

- Aintzane Ezenarro, directora de l'Institut de la Memòria, la Convivència i els Drets Humans del País Basc
- Pilar Manjón, mare de Daniel Paz Manjón, mort en l'atemptat gihadista de 2004, i expresidenta de l'Associació 11-M Afectats del Terrorisme
- Robert Manrique, víctima d'Hipercor, expresident de l'Associació Catalana de Víctimes d'Organitzacions Terroristes

Moderació: Gemma Nierga, periodista

DIMARTS 20 DE FEBRER, A LES 19H

Debat de cloenda. El ressò d'Hipercor

- Iñaki Anasagasti, portaveu del PNV al Congrés de Diputats (1986-2004) i negociador del Pacte Antiterrorista de Madrid (1987) i del Pacte d'Ajuria Enea (1988), entrevistat pel comissari de l'exposició, el periodista Francesc Valls Lacambra

Entrada gratuïta

Es recomana reserva prèvia

(En cas de gran nombre de reserves, els actes es traslladaran a l'auditori veí de la Biblioteca Ignasi Iglesias, plaça de Can Fabra).

Informació i reserves

reservesmuhba@bcn.cat

Per a qualsevol altra informació: tel. 93 256 21 22

(de dilluns a divendres feiners, de 10 a 14 i de 16 a 19 h).

CRÈDITS**LA FERIDA D'HIPERCOR. BARCELONA 1987**

Espai Zero de Fabra i Coats, C/ Sant Adrià 20, 08030 Barcelona

Oberta del 15 de desembre de 2017 a l'11 de març de 2018

Proposta

Programes de Memòria,
Ajuntament de Barcelona

Ideació

Ricard Vinyes Ribes

Coordinació institucional

Carles Vicente Guitart

Comissariat

Francesc Valls Lacambra

Organització

MUHBA (Museu d'Història de Barcelona)
Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Direcció del projecte

Carmen Cazalla Ocaña
Joan Roca i Albert

Coordinació del projecte

Aina Mercader

Documentació

Francesc Valls Lacambra

Documentació gràfica

Marta Delclòs i Raventós

Documentació, producció i postproducció audiovisual

Newdivision.es

Revisió lingüística i traduccions

Addenda

Arquitectura i disseny gràfic

MiM - Marta Galí i Marta Oristrell

Producció, muntatge i il·luminació

Croquis. Disseny, Muntatges i realitzacions

Serveis audiovisuals

BAF

Responsable de producció Espai Zero

Míriam Soms

Arxius i institucions col·laboradores

Alamy Stock Photo; Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; Archivo Nacional de la Memoria (Argentina); Àrea Metropolitana de Barcelona - Direcció de Serveis d'Urbanisme; Arxiu EFE; Arxiu Fotogràfic de Barcelona; Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu; Arxiu Nacional de Catalunya; Arxiu Robert Manrique; Arxiu TV3; Arxiu de Televisions locals de Districte de Barcelona; Attitudinal Healing International; Euroforo Arasa de Miquel advocats; CEDOC - Universitat Autònoma de Barcelona; El Diario Montañés; El País; El Periódico; El Punt Avui; Fototeca Agra; Fundación Koldo Mitxelena; La Vanguardia; Lazkaoko Beneritarren Fundazioa; Liburutegi Nagusia / Biblioteca Central - Donostia.

Imatges ©

Manuel Álvarez Raigada; Albert Bertrán; Manuel Bustamante; Cristóbal Castro; Jesús Císcar; Colita; Pepe Encinas; Fresca Films; Sally and Richard Greenhill; Ken Hawkins; Peter Jordan; Guillermo Loíacono; Marc Lozano; Kim Manresa; Crónica Gráfica Pérez de Rozas; Guillermina Puig.

Agraïments

Maria Mena, Maria Raya, Miren Barandarian, Julia R. Aymar, Julia Angill, Alicia Torres, Robert Manrique, Nuria Manzanares, Enric Vicente, Jordi Morales, Xavier Valls, Milagros Rodríguez i Jessica López.

Programació d'activitats

Aina Mercader

Visites d'autor

Francesc Valls Lacambra

Informació i atenció a sala

Serveis Educatius Ciut'art

Comunicació

Àngels Bertran

Suport a la gestió

Sergi Benajas

Eulàlia Cartró

Equip MUHBA

Daniel Alcubierre, Julia Beltrán, Sergi Benajas, Àngels Bertran, Mònica Blasco, Josep Bracons, Jaume Capsada, Eulàlia Cartró, Carmen Cazalla, Lídia Font, Carlos Fumanal, Marta Iglesias, Jaime Irigoyen, Anna Lázaro, Teresa Macià, Sònia Martínez, Carles Mela, Núria Miró, Mònica Mosteirín, Elena Pérez, Carla Puerto, Andreu Puig, Ramon Pujades, Emili Revilla, Elena Rivali, Joan Roca, Aurora de la Rosa, José Manuel Sánchez, Teresa Soldino, Edgar Straehle, Montserrat Valero, Senén Vallès i Dolors Xufre.

barcelona.cat/museuhistoria
facebook.com/barcelonacultura
twitter.com/bcncultura

Imatges i dossier per a premsa disponibles a l'enllaç
https://eicub.net/?grup=MUHBA_hipercor